

't Inschrien

Vereniging Oudheidkamer Twente



In dit nummer onder andere:

- Johannes Grobben: een antiheld uit Tubbergen
- De staking bij de N.V. L. van Heek & Zn. in Losser
- Album Tubantia van Mr. G.J. ter Kuile
- De buurtschap Agelo

Colofon

'*Inschrien* is een kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Robert Kemper Alferink (hoofdredacteur), Willy Ahlers, Geert Bekkering, Hilda Ferweda, Frans Janssen en Seijer Troost.

Aan dit nummer werkten mee:

Willy Ahlers, Jan van Alsté, Hilda Ferweda, Berend Jager †, Robert Kemper Alferink, Hennie Kok, Gerard Kuys, Goaitsen van der Vliet.

Redactieadres

Bathemerweg 4
7448 PH Haarle
tel. 0548-595724
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Ernst-Jan Krudop, voorzitter
Janny Willemsen, secretaris
Roy Dams, penningmeester
Jan van Alsté, lid
Jan Morsink, lid
Theo van Stapele, lid

Secretariaat

secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Telefoon: 074-2914014
Rabobank rek.nr. 12 95 76 379

OKThuis

Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
Telefoon: 053-4787447
www.oudheidkamertwente.nl
Soos: iedere maandagmiddag 13.30 - 16.30 uur

Het abonnement is bij het lidmaatschap van de vereniging ingesloten. Lidmaatschap van de vereniging kost 24,50 euro per lid, echtparen 29,50 euro, jeugdleden tot 21 jaar 10 euro.

Losse nummers zijn voor 5 euro verkrijgbaar bij het secretariaat en op de soosmiddagen.

Nieuwe kopij moet uiterlijk 19 september bij de redactie zijn. Richtlijnen voor publicatie zijn te vinden op de website.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie, schenkingen en sponsoring:
schenkingen@oudheidkamertwente.nl

Een inschrien is een klein verborgen vakje in een tuugkist waarin men kostbare voorwerpen bewaarde.

Druk: Drukkerij Veltmann B.V., Enschede

ISSN 1875-2659

Inhoud

	Pag.
Nieuwe leden	3
Activiteitenkalender	3
Johannes Grobben, een antiheld uit Tubbergen Hennie Kok	4
De staking bij N.V. L. van Heek in Losser, februari 1938 Gerard Kuys	9
Album Tubantia van Mr. G.J. ter Kuile Jan van Alsté	12
Wat schrijf dat blijf (3) Goaitsen van der Vliet	14
De buurtschap Agelo Willy Ahlers	16
Kunst en historie: Kunst en architectuur op de Universiteit Hilda Ferweda	18
Jan Kleinman, Borns dichter Berend Jager †	21
Column: Vroeger was alles beter? Robert Kemper Alferink	24
Twentse paddenstoel	25

Omslagillustratie:

"Brooduitdeling in den Aogelersch bij Ootmarsum op maandag beloken Pinksteren. Rechts Winkelhoes Mans, alias Lansink, links een knecht van boer Loaman, lopend met het zware roggebrood." Foto: G.J. ter Kuile

Nieuwe leden van de Oudheidkamer

Mw. M.H. den Heijer Hengelo

Activiteitenkalender

Zie voor de actuele situatie ook www.oudheidkamertwente.nl of bel onze secretaris, mevrouw Janny Willemsen, tel. 074-291 40 14.

Lezing

Onderwerp: De dood schrijft geschiedenis

Spreker: Dhr. H.L. (Henk) Kok

Datum: 8 november 2011

Tijdstip: 19.30

Locatie: Sociëteit Oudheidkamer Twente, Enschede

Op basis van een diapresentatie schetst dhr. Kok een geschiedenis van de dood. Niet in medische, maar in volkskundig, godsdienstig en historisch opzicht. Een cultuurhistorisch onderwerp dat men geboeid zal volgen en soms zal verbazen. Onderwerpen: Begraafgebruiken in en om de kerk, duivelsroosters, dodenhuisjes, Cellebroeders, dodendansen, staartbijtende slangen, et cetera.

Cursus

Onderwerp: Geschiedenis van de menselijke bewoning van Twente

Cursusleiders: Dhr. Gerard Seyger en dhr. Henk Woolderink

Duur: 4 ochtenden van 10.00-12.00 uur

Data: zaterdagmorgen 1, 8, 22 en 29 oktober 2011

Locatie: Sociëteit Oudheidkamer Twente, Enschede

Kosten: € 50,-- (prijs voor leden)

Aanmelding: opgave is mogelijk door een bedrag van € 50,-- over te maken op bankrekening 12.95.76.379 t.n.v. penningmeester Oudheidkamer Twente te Enschede onder vermelding van 'cursus bewoning Twente'. Het aantal cursisten is beperkt tot 18 personen. Plaatsing geschiedt in volgorde van aanmelding.

1^e morgen

* Invloed van Germaanse sala's, borgen en hoven op het ontstaan van steden, dorpen en buurschappen

* Invloeden van de bisschoppen van Utrecht en hun opvolgers

2^e morgen

* Twee vroegmiddeleeuwse kloosters en het platteland van Twente

* Goederenregisters van Prüm en Werden

* Namen van buurschappen en opbrengsten boerderijen

3^e morgen

* De Duitse Hanze en Oldenzaal

* De Duitse Hanze in andere Twentse steden

4^e morgen

* Invloed van de dienstmannen op het Twentse platteland

* Adellijk grootgrondbezit en markendeling

't *Inschrien* 2011 / 3

Johannes Grobben, een antiheld uit Tubbergen

Hennie Kok

Op 8 juni 1815 trof de veldwachter van Vriezenveen een verdwaasde landloper aan. Na wat speurwerk bleek het een voormalig soldaat uit het Napoleontische leger te zijn: ene Johannes Grobben geboortig uit Tubbergen.

Voordat we nader ingaan op het leven van deze man wordt eerst gezien hoe de vorming van het leger na de komst van de Kozakken in november 1813 tot de slag bij Waterloo in juni 1815 in Twente zijn beslag kreeg.

De dienstplicht in 1814 en 1815

Toen de woeste paardrijders uit Rusland in november 1813 het huidige Nederland binnentrokken was het de Nederlandse gezagsdragers duidelijk dat ze moesten tonen dat ze met de Geallieerden mee



Kozakken.

wilden vechten.

Zo niet dan vreesden ze dat ze als deel van Frankrijk beschouwd zouden worden. Hoe groter hun participatie hoe meer eisen ze konden stellen betreffende een toekomstig groot Nederland inclusief mogelijke koloniën. Eén van de krachtigste woordvoerders was de latere Gouverneur van Overijssel: Berend Hendrik baron Bentinck tot Buckhorst, heer van Zalk en Veecaten. Onder zijn leiding werd het Staande Leger (beroeps), de Nationale Militie en de Landstorm georganiseerd. De laatste twee bestonden uit vrijwilligers en dienstplichtigen in de leeftijd tussen 17 en 50 jaar. In sommige delen van Twente leidde deze aanpak tot grote onrust. Dat

werd enerzijds veroorzaakt doordat er nu dienstplichtigen afhankelijk van hun getrokken lot massaal gerekruteerd werden uit vele jaargangen en anderzijds dat vooral de katholieke bevolking duidelijk werd dat er Orangisten aan het bewind kwamen die de politieke constitutie wilden terugdraaien tot voor 1795. Een duidelijke opponent hierin was de zojuist gememoreerde gouverneur Bentinck.

B.H. Bentinck tot Buckhorst

Berend Hendrik Bentinck tot Buckhorst, geboren op Schoonheten onder Raalte, in 1753, werd als jongeling van aanleg en geboorte, aan het Hof van Willem V, Prins van Oranje, opgeleid. Vervolgens was hij Officier bij en Commandant van het Regiment ruiters van Stavenisse Pous. Toen de Patriotten rond 1787 in opstand kwamen ondersteunde hij met dit Regiment de te hulp gesnelde Pruisische troepen. Bij de komst van de Fransen week hij net als de stadhouder uit naar het buitenland. Eind augustus 1799 vielen de Engelsen en de Russen in Noord-Holland de Bataafse Republiek binnen. Samen met de latere koning Willem I organiseerde Bentinck vanuit Lingen een inval in het Oosten van het land om de geallieerde troepen te ondersteunen. In plaatsen als Enschede en Oldenzaal lieten ze een pamflet voorlezen waarin ze stelden dat ze het oude regime in alle glorie zouden herstellen.¹ Als die opstand zou slagen zou Bentinck de bestuurder van Overijssel worden. De opstand mislukte maar de Twentse

bevolking was zich toen al bewust uit welk hout Bentinck gesneden was.

De stadhouder had na de vrede van Amiens in 1802 afstand gedaan van al zijn pretenties betreffende de Nederlanden. Voor Bentinck had een verblijf in het buitenland geen zin meer, als ambteloos burger keerde hij op zijn landgoed in Zalk² terug. Bij de omwenteling in november 1813 greep hij zijn kans. De Kozakken prins Narishkin benoemde hem op 14 november tot provisioneel gouverneur van het departement van de Monden van den IJssel. Een maand later werd hij de (eerste) minister van Oorlog, maar na een half jaar werd hij benoemd tot Gouverneur van Overijssel.

Dat bleef hij vijftien jaar, tot zijn dood in 1830. Tijdens zijn bewind wist hij in de provincie waar juist het Patriotisme als eerste voet aan de grond had gekregen vele ontwikkelingen terug te draaien. Zo verheerlijkte hij in een brief aan Koning Willem I het Ridderschap van Overijssel als volgt:

*Het is hart voor een lichaam dat voorheen zulke uitsteekende voorregten genoot, dat in het bezit was van zulke aanzienlijke goederen, en uit wiens midden thans nog de eerste stand der regering van deze provincie word verkoren, over geen enkele penning to kunnen beschikken.*³

De invloed die burgers van buiten de grote steden in de Bataafs-Franse tijd hadden gehad werd weer teruggedraaid. De Ridderschap en de drie grote steden keerden als lichamen in het provinciebestuur terug, met als derde groep de landeigenaren. Tekenend was dat de in 1811 samengevoegde gemeenten als Almelo, Ootmarsum, Delden en Oldenzaal in 1818 weer gesplitst werden.⁴

Zoals gezegd de 'geest' van Bentinck was de gewone man niet ontgaan. Toen begin 1814 er bij de keuring in Weerselo en Albergen rellen ontstonden verwoordden de 'raddraaiers' dit als volgt:

*al roepende en schreeuwende moest ik [burgemeester Dikkers van Weerselo] hooren dat ze voor geene geuzigen Prins wilden loten of vechten, maar aan de Franschen liever alle ondersteuningens wilden toebrengen.*⁵

Voor de dienstplichtigen die niet wilden dienen stonden er maar twee wegen open, ofwel een remplaçant contracteren ofwel niet opkomen c.q. deserteren. Talrijk waren inderdaad de vervangingscontracten maar mannen als Johannes Wilhelmus Peterink en Johannes Bernardus Wolsink behoeften als dertigjarigen in de Napoleontische tijd nooit bevreesd te zijn dat ze als kanonniërs naar het slagveld moesten. Nu wel en ze deserteerden en dat wekte uiteraard de woede van de Gouverneur Bentinck.



Bentinck, Gouverneur van Overijssel

Peterink en Wolsink

Ik nodig u uit niets onbeproofds te laten, ten einde deze misdadigers welke nog aan de schandelijke misdaad van desertie hebben schuldig gemaakt, bovenal onwaardigende afkeuring van elk weldenkende verdiende in de tegenwoordige omstandigheden worden geapprehendeerd en niets onbeproofd gelaten ter hunner ontdekking terwijl de aanbrengrers de daartoe gestelde premie zullen kunnen ontvangen.

Deze oproep werd uitgevaardigd door de Gouverneur van Overijssel, B.H Bentinck op 6 mei 1815 aan de Burgermeester van Oldenzaal om twee deserteurs te weten Johannes Wilhelmus Peterink⁶ uit Berghuizen en Johannes Bernardus Wolsink⁷ uit De Lutte in de kraag te vatten. Deze ruim dertigjarige kanonniërs hadden zich in de buurt van Nijmegen uit de voeten gemaakt. Ze behoorden tot het in 1814 opgericht als Bataljon Artillerie Landmilitie nr. 3⁸ en waren op weg naar het slagveld rond Waterloo. Ze slaagden erin om heelhuids terug te keren en voerden sindsdien een normaal dagelijks leven. De wijze waarop Bentinck het karakter van deze deserteurs beschrijft is tekenend. Hij wilde ze als kanonnenvlees en niets anders en zo bezag hij ook de rol van Johannes Grobben.

Jeugd

Wanneer getracht wordt om de doopceel te lichten van kinderen van dagloners geboren in Twente voor 1800 dan wordt de genealoog veelal geconfronteerd met een aantal verschillende namen. Dat komt vooral doordat de dagloner vaak verhuist van lijftocht naar lijftocht en dan de naam van dat huis aanneemt. Zo was dat ook bij Johannes Grobben het geval; behalve Grobben wordt ook genoemd Grobbe, Grubbe, Nijhuis, Oude Nihuis, Wind en Winhuis. De ouders van Johannes: vader Johannes en zijn moeder de weduwe Euphemia Schophuis trouwden op

19 september 1766 in Tubbergen. Ze krijgen een vijftal kinderen waarvan Johannes de jongste is. Hij wordt op 2 september 1784 geboren. Bij de volkstelling in 1795 blijkt dat het gezin, gememoreerd als Winhuis nog slechts 3 personen kent. Johannes senior wordt aangeduid als bedelaar. Ze zijn de enigen die zo betiteld werden. Het gezin stond niet al te best bekend hoewel ze niet beticht konden worden van criminele activiteiten.⁹ De vader schijnt rond 1800 en de moeder omstreeks 1805 overleden te zijn. De twintigjarige wees Johannes heeft zich toen als vrijwilliger bij het leger gemeld.

Militaire Loopbaan

De 1,65 meter lange Grobben was van 1808 tot 1810 in Hollandse dienst geweest onder het 9^{de} Regiment infanterie van linie. Zijn profiel was: aangezicht rond, voorhoofd rond, ogen lichtblauw, neus spits, mond ordinair, kin rond, haar donkerbruin, wenkbrauwen donkerbruin. Hij verkreeg er een paspoort.

Na de annexatie in 1810 werd hij opgenomen in het 11^{de} Regiment Huzaren



Cuirassier in galop (Charles Emile Callande (1797-1883))

en vervolgens in het 11de Regiment Cuirassiers. Terug in Nederland verving hij als remplaçant Lukas Bruggink¹⁰ uit Almelo en trad hij in dienst van het 123ste Regiment. Bij de veldtocht tegen Rusland en Pruisen raakte hij bij Goldberg gewond.¹¹ Aan beide benen kreeg hij kwetsuren.¹² Op 13 oktober 1813 zou hij tijdens de gevechten bij Leipzig door de Kozakken zijn gevangengenomen. Hoe hij sindsdien in Overijssel is gekomen moet aan de verbeelding overgelaten worden. In ieder geval liep hij op 8 juni 1815, ruim een week voor de slag bij Waterloo in de contreien van Vriezenveen.

Aanhouding en opzending

De nijvere dienstklopper die Johannes arresteerde vermoedde dat hier sprake kon zijn van een deserteur want vele, vooral dienstplichtigen, hadden op weg naar het slagveld een goed heenkomen gezocht. Hij bracht de man, die zich Johannes Grobbe noemde, naar zijn schout: G. Engels.¹³ Johannes legde aan deze schout van Vriezenveen de volgende verklaring af: *Ik heet Johannes Grobbe, ben 31 jaar oud en ben geboren in Tubbergen. Heb gediend in het 124ste Bataljon in Rusland en ben na de slag bij Leipzig gedeserteerd in Duitsland. Op het moment van arrestatie was ik op zoek naar verdwaalde schapen van een boer die in de buurt van Holten woonde.*¹⁴

Johannes kon echter de naam van de boer niet noemen en had zich in 1814 niet gemeld voor de keuring van de Nationale Militie. De burgemeester informeerde de Commissaris van de Koningin (toen Gouverneur geheten); B.H. Bentinck en liet daar er geen Militair Garnizoen in de buurt was hem opsluiten in de gevangenis van Almelo. Op basis van nadere inlichtingen werd het de Gouverneur duidelijk dat Johannes een indrukwekkende militaire loopbaan achter de rug had. Hij besloot hem op 4 oktober, dus na ruim 3 maanden

detentie, op te sturen naar het Depot Infanterie te Coevorden.

Zoals in het begin gememoreerd de schout van Tubbergen stuurde Johannes naar de gevangenis in Almelo. De officier van justitie Warnaars en de burgermeester van Tubbergen zochten naar meer informatie. Nabestaanden waren er niet meer. Grobbe zelf beweerde dat zijn militaire paspoortgegevens tijdens de bestorming bij Wittenberg verbrand waren. De burgermeester vond nog een nicht van moederszijde. Dat was alles. Op 4 oktober 1815 besloot de gouverneur om hem naar het depot van het militiedistrict Coevorden te sturen. Zijn argument was dat hij niet aan de loting van 1814 had deelgenomen. Hij werd opgenomen in het Bataljon nationale militie nr. 4. Op 15 maart 1816 verdween hij; sindsdien ontbreekt elk spoor.¹⁵

Conclusies

De 'bevrijding', einde 1813, van het Franse regime werd door een groot gedeelte van de Twentse bevolking niet gedeeld. Vooral de vorming van het nieuwe leger was intenser, slordiger¹⁶ en omvangrijker dan in de Napoleontische tijd. Het was dan ook niet verwonderlijk dat er rellen ontstonden in Albergen en Weerselo. Ook de talrijke deserties en remplaçanten getuigden ervan. De Restauratie¹⁷ was vooral in Overijssel een succes. De innige vriendschap tussen koning Willem I en Bentinck zorgde ervoor dat de laatste veel gedaan kon krijgen. De adel kreeg weer sterke greep op het platteland ten koste van de steden. De Twentse geschiedschrijvers waren hierover weinig kritisch. Zo stelde Stroink eenvoudig dat de reden van reorganisatie van de gemeenten in 1818 was omdat die van 1811 *kennelijk niet had voldaan*.¹⁸

Algemeen kenmerk van die schrijvers was dat ze niet geïnteresseerd waren in de positieve kanten van de Patriottische Beweging, de Verlichting en de onvrede

binnen de gewone bevolking. Huidige schrijvers zorgen gelukkig voor een betere balans.¹⁹

De behandeling van Johannes Grobben is een zeer duidelijk voorbeeld. Een verwarde, aan beide benen gewonde militair die 3 jaar intens oorlogsgeweld heeft beleefd zou nu gelukkig anders behandeld worden. Dit te meer wanneer 3 maand opsluiting en opzending als kanonnenvlees verder ook nog in beschouwing wordt genomen.

Tubbergen wilde eigenlijk Johannes al vanaf het beginne niet kennen. In het doopboek staat hij als volgt vermeld:

2 septembris baptus est ... filius est Joannes Grobbe et Euphemia Schöppers

Inderdaad zonder voornaam. Als enige in het boek! Het is niet nodig dat Tubbergen naast Schaapman een tweede standbeeld moet oprichten, maar wat extra aandacht voor Ruslandgangers als Johannes Grobbe lijkt zinvol.

Voetnoten

- 1 G.J.W. Koolemans Beijnen, *De Erfprins van Oranje te Lingen in 1799*, 18-20.
G.J.W. Koolemans Beijnen, 'Oranje en de Rooms-Katholieken in 1799' in: DBNL Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, (z.p. 1904) 5-21.
- 2 Zalk ligt vlak bij Zwolle in de provincie Gelderland.
- 3 B.H. Bentinck van Buckhorst - Willem I, 3-5-1815, copie. AHRA, FAS, nr. 315. B.H. Bentinck van Buckhorst - Willem I, 1-6-1818, copie. RAU, ARU, nr. 39. Stukken betreffende verzoeken aan de koning tot teruggave van goederen aan de ridderschap ontnomen.
- 4 Pas nadat in 1851 de nieuwe Gemeentewet werd doorgevoerd kwam er in Overijssel een einde aan de 'Ridderschap' op provinciaal niveau. De structuur van adel, steden en grootgrondbezitters kwam een einde.
- 5 RAO Toegangsnr. 227.4 H.F.R. de France Inventaris van de archieven afkomstig uit het bezit van de familie Dijkers 1465-1890, Fragment-

archief van de gemeente Weerselo 1808-1817 (1829) Inv.Nr 8 Minuten van uitgaande stukken, 1812-1814.

- 6 Johannes Wilhelmus Peterink was op 23 juni 1783 geboren als zoon van Willem Peterink en Aleida ten Berge. Hij trouwt op 25 oktober 1825 in Delden met Anna Maria Beerkotte en overlijdt er op 19 maart 1858. Willem was in zijn actieve leven katoenspinnerbaas.
- 7 Johannes Bernardus Wolsink was op 10 april 1784 geboren als zoon van Lucas Wolsink en Geertgen Steenbekke. Deze landbouwer trouwt op 12 oktober 1833 met Zwenne Bruinink en overlijdt op 25 februari 1853 in De Lutte.
- 8 Rijksarchief Inv. Nr. 2.13.09 Inventaris van het archief van het Ministerie van Oorlog: Stamboeken van Onderofficieren en Minderen van de Landmacht, 1813-1924.
- 9 Gemeentearchief Tubbergen N 135, *Brief schout Blenke aan de Gouverneur Bentinck d.d 28-07-1815*.
- 10 Lukas Bruggink geboren 17-05-1791 zoon van Jan Bruggink, boekhouder en Hendrika Schouten
- 11 Slag bij Goldberg 23 augustus 1813 tussen Fransen enerzijds en Pruisen en Russen anderzijds.
- 12 ARA Nummer Toegang: 2.13.09, inv.nr. 200, Stamboeknummer 3009 Johannes Grobben
- 13 Schout was in die tijd de benaming voor Burgermeester zoals Maire dat was tijdens de Napoleontische tijd.
- 14 Gemeentearchief Tubbergen
- 15 Ibidem
- 16 Daar er geloot werd binnen de leeftijdsgroep tussen 17 en 50 jaar was de Raad van Recrutering niet erg geïnteresseerd in precieze geboortedata en andere gegevens. De militaire stamboeken zitten dan ook vol met fouten.
- 17 De Restauratie is de periode in de geschiedenis van 1814 tot 1848 waarin de monarchieën (de z.g Heilige Alliantie) probeerden om de ideeën van de Verlichting zoveel mogelijk te onderdrukken.
- 18 L.A. Stroink, *Stad en land van Twente*, (Enschede, 1962) 405.
- 19 Dorine Hermans en Daniela Hooghiemstra, *Voor de Kroon wordt men niet ongestraft geboren*, (Amsterdam 2008).

De staking bij de NV L. van Heek & Zn. in Losser, februari 1938

Een veenbrand komt aan de oppervlakte

Gerard Kuys

Na de textielstaking van 1931-'32 en de kleinere reprise daarvan in Almelo begin 1933 waren er in de Twentse textiel van de jaren daarna geen reguliere, dat wil zeggen door de vakorganisaties gesteunde, stakingen meer geweest. Het beeld dat van het vervolg is blijven hangen is er een van volstrekte kaalslag op het gebied van de arbeidsvoorwaarden, kaalslag die met de oorlogsomstandigheden van 1939 pas echt afgelopen zou zijn. De staking bij L. van Heek in Losser strookt met dit beeld, maar toch ook weer niet. De arbeiders staakten eindelijk weer voor verbetering. Maar omdat de winst voor de stakende arbeiders bij L. van Heek & Zn. beperkt was gebleven, had in Losser niemand het gevoel dat hun actie nieuwe tijden en nieuwe arbeidsvoorwaarden gebracht had.

De aanloop

Na een conflict bij het Enschedese Van Heek & Co. over de opvolging binnen de leiding van het concern was in 1926 de Losserse tak van de Van Heeks een eigen textielfabriek begonnen. Dit bedrijf hield bewust afstand van de Enschedese Fabrikantenvereniging. Het was de directie van het Losserse bedrijf een gruwel om aan afspraken gebonden te zijn; dat gold zowel de confrères onder de textielfabrikanten als het eigen personeel. Na de kortstondige opleving, die in de Twentse textiel op de devaluatie van september 1936 gevolgd was, had de directie verschillende keren toezeggingen moeten doen over het terugkomen op tariefsverlagingen, vergoeding voor ploegenwerk of over het uitbetalen van loon over erkende feestdagen. Zulke toezeggingen werden echter vervolgens stilziggend ongedaan gemaakt. Toen tegen het eind van 1937 de orders weer terugliepen, legde de directie eerdere toezeggingen over ploegenbijslag en twee en een halve dag betaalde vakantie naast zich neer. In plaats daarvan kortte zij het loon met stille tariefsverlagingen en hogere boetes.

De bonden van textielarbeiders in Twente hadden bij eerdere gelegenheden wel geprotesteerd, maar waren niet in actie gekomen. Zij vonden het relatief grote aantal ongeorganiseerde arbeiders bij L. van Heek & Zn. een risico, dat succesvolle



Collectie: Geert Bekkering

De Rijksveldwacht handhaaft de orde, 1938.

loonactie in de weg zou staan. Dit standpunt veranderde toen de vakorganisaties door L. van Heek & Zn. al te opzichtig werden gebruuskeerd. De betaalde vakantie in de rest van de Twentse textiel was vooral tot stand gekomen, omdat de fabrikantenverenigingen tijdens de opleving van 1937 de vakbeweging de wind uit de zeilen hadden willen nemen. Dat nam natuurlijk niet weg, dat de vakbeweging

zich tegenover haar leden op het succes liet voorstaan. En vervolgens wilde zij de verbetering ook doorgevoerd zien bij de textielbedrijven die niet bij de fabrikantenverenigingen waren aangesloten. Als proefvijver voor een arbeidsconflict kwam Losser helemaal in aanmerking.



De Losserse textielabriek van de firma L. van Heek & Zn. in aanbouw, eind jaren '20.

L. van Heek & Zn. zou immers van de fabrikantenverenigingen niet de massieve steun krijgen die de vakbeweging in de Twentse steden van al te dierste inhaalacties weerhouden had.

De staking

Het was van meet af aan duidelijk, dat de tweehonderd arbeiders bij L. van Heek & Zn. niet zomaar op een parool van de vakbonden in beweging zouden komen. Protesten hadden al te vaak niets uitgehaald. Dus waarom nu dan toch staken? De vakorganisaties organiseerden personeelsbijeenkomsten, waarbij aan de eisen voor ploegentoeslag en betaalde vakantie nu ook de 'gebiedende eis' van een gegarandeerd minimumuurloon werd toegevoegd. Op deze druk bezochte bijeenkomsten kregen de bonden toestemming om op dit pakket de firma L. van Heek & Zn. de staking aan te zeggen. Nadat de procedureel verplichte conferentie

met de rijksbemiddelaar niets had opgeleverd, leek de staking – die voor maandag 21 februari 1938 was afgekondigd – onafwendbaar. Ware het niet, dat de directie nog poogde om met beloften aan de fabrieksraad de vakorganisaties buitenspel te zetten. In een vergadering op de zaterdag vóór de stakingsdatum zegde de directie 'grote voordelen' toe, waaronder een onmiddellijke loonsverhoging van tien procent. De fabrieksraad ontraadde daarop de staking. Die zaterdagmiddag was de algemene verwachting, dat de ongeorganiseerden dit advies zouden opvolgen. Het was dus nog maar de vraag, of de vakbonden voor hun ultimatum voldoende personeelsleden zouden weten te mobiliseren.

Op de bewuste maandag werd echter duidelijk, dat de arbeiders toezeggingen van hun directie niet meer vertrouwden. Van de ochtendploeg van vijftig man gingen slechts zeven werkwilligen de fabriek in. Van de volgende ploeg maar zes. Dit was een gevoelige slag voor de directie, die meteen weigerde de lonen van de afgelopen week uit te betalen. De financiële druk op de stakers nam daarmee sterk toe. Dit gegeven plaatste de bonden voor de noodzaak om – naast de stakingsuitkeringen aan de eigen leden – te gaan zorgen, dat ook de ongeorganiseerden nog te eten hadden. Het welslagen van de staking hing ervan af. De organisaties schoten geld voor aan een Comité van Ongeorganiseerden en vroegen bij de gemeentebesturen vergunning aan voor collectes. Hiermee werd in en buiten Twente zoveel geld ingezameld, dat er genoeg was om de ongeorganiseerde stakers financieel bij te staan.

Het verloop

Na een week staken waren aan de onderhandelingstafel de posities nog onveranderd. Maar bij de stakers zelf stak onrust de kop op. Op zaterdag 26 februari kwam een honderdtal arbeiders bij de fabriek het loon van de vorige week ophalen. Toen zij dat niet kregen liepen de gemoederen hoog op en werd de actie tegen de werkwilligen feller. In Overdinkel vormde zich rond een groep onderkruipers een menigte van bijna 200 mensen, die hen scheldwoorden naar het hoofd slingerde en hen demonstratief 'naar huis bracht'. Bij enkele werkwilligen werden 's nachts de ruiten ingegoooid. Maar ook de directie zat niet stil. Zij had buiten het dorp dertien werkwilligen geworven, en vroeg de Rijksveldwacht voorzorgen te nemen dat dezen ongehinderd naar de fabriek zouden kunnen gaan. Dat liep verkeerd af. Er vielen klappen, zodat de verontwaardiging groot en het aantal werkwilligen weer een stukje kleiner was.

De stakers begrepen, dat het succes van de actie ervan afhing of voldoende sociale druk kon worden uitgeoefend. Ook Ludwig van Heek jr., directeur van de firma, begreep dat. Hij belde de burgemeester van Losser, Cees van Helvoort, en zei dat er een samscholingsverbod moest komen. Dat verbod kwam er, maar verhinderde niet dat onder druk van de stakers de groep werkwilligen verder slonk.

Was die groep op woensdag nog 55 man groot, de zaterdag erop waren dit nog 44 mensen. Tegenover veldwachter Van Weert had de directie te verstaan gegeven, dat als dit zo doorging zij de fabriek zou moeten sluiten. De veldwachter had daar wel een oplossing voor: de lat moest over de 'terreur' van de stakers, dan zouden wel meer werkwilligen

zich melden. Burgemeester Van Helvoort wenste echter die kant niet op te gaan.

De afloop

De staking werd uiteindelijk door de vakorganisaties beëindigd. Toen zij zagen dat het conflict niet langer volgens hun spelregels verliep en op straat dreigde te worden uitgevochten, achtten zij de tijd voor een akkoord gekomen. Een hint in die richting werd door de rijksbemiddelaar opgepakt, waarna voor dinsdag 8 maart een nieuwe conferentie met de werkgever werd belegd. Al snel werd men het daarna aan de onderhandelingstafel eens over een pakket van arbeidsvoorwaarden, dat eigenlijk niet veel verschilde van wat de directie zelf al had aangeboden om een staking te voorkomen. Voor de drossers en afzetters in de spinzaal was er nu zelfs 5% minder verhoging. Eigenlijk hadden de arbeiders voor dit resultaat dus niet hoeven te gaan staken. Maar de vakbonden zetten de



Rijksveldwacht op volle sterkte tijdens de staking.

overeenkomst door. Zij hadden bij de firma immers een begin van erkenning bereikt.

De stakende arbeiders konden weinig anders doen dan zich bij het resultaat neerleggen. Zonder de weerstandskas van de vakorganisaties was de actie niet voort te

zetten, ook de uitkeringen aan de ongeorganiseerden werden door de bonden afgebouwd. Enthousiast werden de leden hier echter niet van. Alleen het Christelijke Unitas won vier leden, maar zowel De Eendracht als St. Lambertus verloren in Losser ongeveer tien procent van hun ledenbestand. En was nu de relatie met de firma L. van Heek verbeterd? Het lijkt erop van niet. Op 22 maart meldde dagblad *Tubantia*, dat een perceel heidegrond in de particuliere werkverschaffing, eigendom van L.J. van Heek jr., vrijwel geheel was

afgebrand. Er woedde een veenbrand in de Twentse textiel, en met de staking in Losser was die heel even aan de oppervlakte gekomen.

Gerard Kuys promoveerde in 2010 op het proefschrift *De vrees voor wat niet kwam – Nieuwe arbeidsverhoudingen in Nederland 1935-1945, aan het voorbeeld van de Twentse textielindustrie*. Het werd uitgegeven door de Vossiuspers in Amsterdam, 702 pag., ISBN 978.90.5629.628.5. € 65,-

Foto's: Historische Kring Losser

Album *Tubantia* van Mr. G.J. ter Kuile

Een nieuwe uitgave van de Oudheidkamer Twente

Jan van Alsté

Recent heeft de oudheidkamer van mevrouw J. Strick van Linschoten – Ter Kuile een album te leen gekregen. Dat album 'Tubantia' van haar grootvader Mr. G.J. ter Kuile (1871 – 1954) bevat vele unieke Twentse afbeeldingen van zo'n 100 jaar geleden. Mr. G.J. ter Kuile is in historische kringen bekend als auteur van boeken als "Geschiedkundige Aanteekeningen op Havezathen van Twenthe", "De Twentsche Watermolens" en "Twentsche Eigenheimers". Het ligt voor de hand om deze foto's en andere afbeeldingen te publiceren in een nieuw boek. Mevrouw Strick was direct enthousiast over dat idee.

gedigitaliseerd en Hagens heeft een kopie ontvangen op A4 formaat. Er is voor gekozen om het oorspronkelijk album van 256 pagina's te reduceren tot een boek van een handzaam formaat. De afbeeldingen mogen geen zoekplaatjes worden, daarom gaan we uit van een of twee afbeeldingen per bladzijde. De bijschriften uit het oorspronkelijke album worden overgenomen. Uitvoeriger beschrijvingen kunnen door lezers worden aangeleverd na verschijning van het boek. Dat lijkt in dit geval een betere aanpak dan om iemand te vragen om de beschrijvingen op voorhand te maken.

Dan komt de vraag hoe het boek er uit moet zien. Het formaat van het oorspronkelijke album is 29 cm x 46 cm. Het bevat ca. 800 afbeeldingen van verschillende kwaliteit en historische waarde. Herman Hagens is bereid gevonden om op basis van hun historische waarde een selectie te maken uit de afbeeldingen. Het album is

Mevrouw Strick is bereid gevonden om een voorwoord te schrijven. De oorspronkelijke auteur wordt geïntroduceerd door integrale overname van een "In Memoriam Mr. G.J. ter Kuile" door J.H. van Heek (VORG, Verslagen en Mededeelingen 70, 1955).

Natuurlijk is dit boek niet commercieel realiseerbaar. Daarom worden sponsoren gezocht. Het streven is om het boek nog dit jaar uit te brengen, met een verkoopprijs onder de € 20,-.

174.



Toren en Ackerhuus te Delden.



Doet van Bary van Borken in 1644 te Delden.



Toren v. d. Stalling bij den Bross van Twinkte te Delden.



Akkerhuys van Mees Twickel.



Wat schrijf dat blijf (3)

Goaitsen van der Vliet

De vorige aflevering van deze rubriek ging over zoeken en vinden. De volgende taak van de Twentse Taalbank is het in kaart brengen van het gevondene: inventariseren wat er bekend is aan Twentse auteurs, geschriften en geluidsopnames. Dat wordt deels een inhaalslag. Over oude Twentse grammofoonplaten bijvoorbeeld is nauwelijks iets te vinden. Gelukkig zijn er dan verzamelaars als Cris Agterbosch die hun kennis en mp3-bestanden graag met ons delen, zodat we ondertussen al over honderden nummers van de laatste veertig jaar kunnen beschikken. Her en der weten we ook al interessante bandopnames te liggen, van oud-burgemeester Kolenbrander tot aan Johan Gigengack. Ook het geluidsarchief van Johan Buursink, die jarenlang taalrubrieken als de Regiobrievenbus verzorgde, blijkt vol verrassingen te zitten. Maar of er ooit een Twentstalige 78-toerenplaat is geweest? Wie het weet, mag het zeggen

Een nog veel groter onontgonnen gebied is dat van de Twentstalige geschriften. De hoeveelheid publicaties in regionale bladen en blaadjes doet niet onder voor wat er door de jaren heen in boekvorm verscheen, maar het leeuwendeel ervan is vergeten en moeilijk te vinden. Toch horen ze er allemaal bij. Ook daar kunnen juweeltjes tussen zitten.

Vanzelfsprekend beginnen we onze inventarisatie met de eigen collectie van de Oudheidkamer Twente en de overige geschriften die bij het museum TwentseWelle zijn ondergebracht. Dat lijkt gemakkelijker dan het is. Hoe vind je uit duizenden kanshebbers alle boeken en bladen met teksten in of over het Twents? Omdat de catalogus niet op die vraag berekend is, red je het niet met zoeken op bepaalde titel- en trefwoorden. Alle uitgaven waar geen uitgebreide beschrijvingen van bekend zijn, zullen dus moeten worden doorgespit. Dat is dan ook één van de klussen die we de komende drie jaar met de hulp van heel veel Twentse taalliefhebbers hopen te klaren.

Dan zijn er natuurlijk ook nog al die Twentse teksten die we níet voor het grijpen hebben, maar die zich overal elders in het land bevinden: in bibliotheken, archieven en

privéverzamelingen. Waarvan we deels het bestaan niet eens kennen. Met de inventarisatie daarvan hopen we toch een flink eind te komen en daarbij ook nog wat leuke vondsten te doen. Een ding is zeker: volledigheid is een illusie.

Gelukkig hoeven we ook hier niet helemaal van voren af aan te beginnen. In het verleden zijn bij verschillende gelegenheden al overzichten gemaakt van en voor de Twentse taal- en letterkunde. Zo zijn er catalogussen, inhoudsopgaves van tijdschriften en bibliografieën van schrijvers. Onmisbaar als naslagwerk is voor ons het kloeke boek waarin dit alles is samengevat en met elkaar in verband gebracht: *De Twentse Beweging* van Frank Löwik (1956-2009) die hierop in 2003 promoveerde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Door een groot aantal schrijvers en hun werk in historisch perspectief te plaatsen, deed hij een enorme hoeveelheid voorwerk voor de Twentse Taalbank. Zelf voelde hij indertijd meer voor de instelling van een Twents regionalistenmuseum dan voor een puur taal- en letterkundig instituut. Daarover verschilden we graag van mening. Vanuit Friesland had ik meegekregen dat streeктаalliteratuur en taalstrijd per definitie los van elkaar staan. Een opvatting die daar

al in 1946 was verkondigd door de toonaangevende publicist Fedde Schurer. Wat niet wegneemt dat Frank Löwik voor zijn inzet en inspirerende invloed op z'n minst toch wel een portret in de Twentse eregalerij verdient.



Volgende vraag: hoe ver gaan we terug in de tijd? Tot nu toe werd 1811 aangemerkt als het begin

van een Twentse literatuur. Toen schreef B.W. Blijdenstein (1780-1857) zijn lange *Brul'fsteed* ter gelegenheid van het huwelijk van zijn vriend en schoonbroer Hendrik ten Cate. Pas 24 jaar later, in 1835, werd het gepubliceerd in de eerste uitgave van de *Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren*. Niet zozeer als letterkundig werk, maar als voorbeeld van het opvallend afwijkende Twents bij het eveneens opgenomen *Woordenboekje van het Overijsselsch*, een 'proeve' van de in Deventer neergestreken doopsgezinde predikant en taalkundige Joost Hiddes Halbertsma (1798-1869).

Hoe het rijmstuk bij hem terecht kwam, lijkt achteraf wel duidelijk door de onderlinge contacten. Ook de Blijdensteins waren doopsgezind en hun zonen gingen naar het Athenaeum in Deventer waar Halbertsma doceerde.

In de nalatenschap van Halbertsma bevindt zich overigens nog een 'drukklare', gecorrigeerde en fors uitgebreide versie van zijn Overijssels woordenboekje dat erom vraagt publiek te worden gemaakt. Ook hierin zal de Twentse Taalbank t.z.t. proberen te voorzien.

Minstens zo belangwekkend was het baanbrekende, maar nauwelijks opgemerkte

werk van de Twentse streektaalpionier Johannes Henricus Behrns (1803-1883). Die was in 1839 zijn tijd ver vooruit met zijn taalstudie *Over de Twentsche vocalen en klankwijzigingen*. Anderhalve eeuw later werd dit onderzoek door taalkundigen pas echt op zijn waarde geschat. Behrns was ook de eerste die een Twents gedicht schreef voor publicatie (Fier) en een buitenlands gedicht in het Twents vertaalde, beide in 1838. Van zijn hand is ook de eerste *Woordenlijst van het Twentsch dialect* met zo'n 1200 woorden. Nooit gepubliceerd, maar net als de eerder genoemde Denekamper woordenschat van Dingeldein, ondertussen al wel verwerkt in de woordenboeken van het *Dialexicon Twents* (2011).

Uit de negentiende eeuw zijn ons, naast Blijdenstein en Behrns, maar een handvol schrijvers van Twentse teksten bekend. In chronologische volgorde: Markies de Thouars, A.J. Scheij, Hendrik Smelt, Jacob ter Meulen, A.A.W. van Wulfften Palthe, W.J.C. van Wijngaarden, J.W. Heinink, H.W. Eijsink, W. Jonker, Patriarch (H.J. Elhorst) en Herman Bergehege. Het zijn er zeker meer, maar om die te leren kennen, zullen we onder andere alle in de collectie ontbrekende uitgaven moeten zien te vinden. Voor een deel gaat het om wegwerpartikelen als almanakken.

De twintigste eeuw telde natuurlijk heel wat meer Twentse *platschrievers* dan de negentiende. Alles bij elkaar genomen, van 1811 tot 2011, zitten we in onze database nu al op een totaal van 268. Waar de komende jaren dus nog heel wat van in kaart te brengen valt.

Twentse Taalbank

Telefoon 053 478 7447

Mail naar postbus@twentsetaalbank.nl

Website www.twentsetaalbank.nl

Twitter twitter.com/twentsetaalbank

De buurtschap Agelo

Willy Ahlers

Vlak onder Ootmarsum vinden we vaak op oude kaarten de plaatsnamen Klein Agelo, Groot Agelo en West Agelo. Klein Agelo is een klein woongebied wat volledig gericht is op Ootmarsum. Groot Agelo beslaat een relatief groot gebied en strekt zich voor een deel uit ten zuiden van het kanaal Almelo-Nordhorn. De kern is een klein dorpje, waar in de eerste helft van de vorige eeuw al een lagere school was en ook 2 kruidenierswinkels met een café erbij en in beiden ook 'n biljart. Nu is er een nieuwe school aan de rustige Heggelkampsweg en een van de cafés is vernieuwd tot een modern Café Restaurant Groot Agelo.

Tot deze kern kan men ook rekenen de Bòdrgstad, een vierkant van straten liggend aan de overzijde van dit restaurant aan de Weerselosestraat. Van de 4 oorspronkelijke

tot 1843 blijkt dat de markerichter van Groot- en Klein Agelo de heer van Ootmarsum is. De verdeling van de beide marken is gepasseerd bij een akte van 8 juli

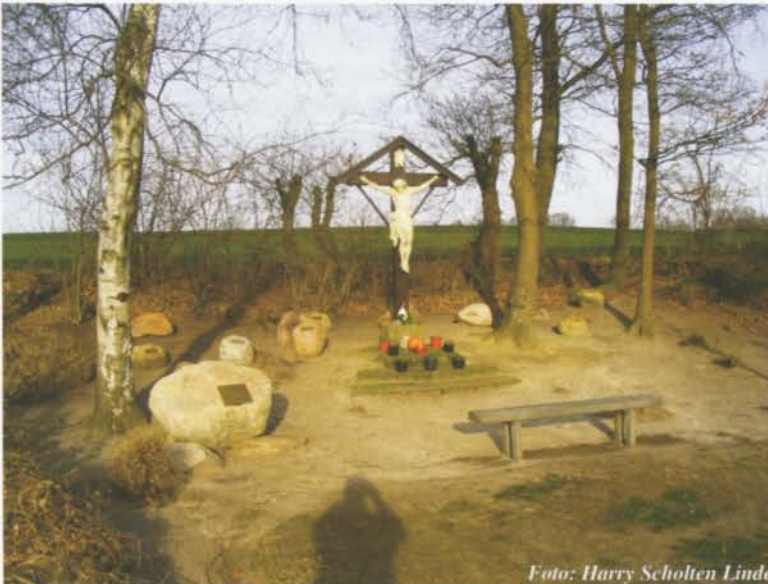


Foto: Harry Scholten Linde

De plaats waar de brooduitdeling traditioneel plaatsvindt, 2011.

boerderijen is er nog een als zodanig in bedrijf. De andere zijn in de afgelopen 50 jaar omgebouwd tot woonhuizen en er zijn een 5-tal nieuwe woonhuizen gebouwd. Groot Agelo is weer te verdelen in Veur Agel en Achter Agel. De kern ligt in Veur Agel. West Agelo bestaat slechts uit één huis. Groot- en Klein Agelo vormden vroeger twee marken, die samenwerkten en onder andere aan de marke Ootmarsum grensden. Uit een oud markeboek, van 1645

1848. In 1886 maakte in ons land een wet een einde aan de marken.

Een marke is een organisatie waarvan de leden, de markegenoten, gezamenlijk eigendomsrechten of gebruikersrechten op gronden zoals bossen, heidegrond, venen en weiden. De leden hebben waar- delen of waren in

de marke. Een waar geeft recht op het houden van een bepaald aantal koeien of schapen te weiden of het recht te ontvenen, eikels te rapen of hout te hakken. Markenvergaderingen, holtinks of holtspaken vinden plaats onder leiding van een markenrichter meestal benoemt uit de hoofdhof van de marke. Hij regelt de dagelijkse gang van zaken en oefent toezicht op het bestuur en de rechtspraak. Van de holtinks worden de notulen

opgeschreven in een markeboek. De Agelose marken worden begrensd door de marken van Dulder, Haarle, Nutter en Oud Ootmarsum, Reutum, Rossum, Tilligte, Volthe en de stad Ootmarsum. Aan het begin van de 19de eeuw wordt een begin gemaakt met de verdeling van de markegronden. Onder koning Lodewijk Napoleon komen er wettelijke regelingen. Een ervan is elk jaar een verplichte vergadering met één agendapunt te houden; de verdeling van de gemeenschappelijke gronden. In 1843 besluiten de erfgenamen in de marken tot een verdeling van de markegronden. Het plan wordt goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 13 januari 1844, nummer 51. De akte van verdeling is van 8 juli 1848. Onder 126 personen worden 873 percelen verdeeld.

De oudste benaming van marke Agelo stamt uit 1397, bijna 200 jaar na de eerste vermelding van de naam Agelo. Als plaatsnaam is het vanaf 1272 bekend. In 1438 is er voor het eerst sprake van de marke Lutiken Agele. In 1560 zien we de namen Groot en Klein Agelo verschijnen. Rond 1500 liggen er 26 boerderijen in Agelo. In 1645 is erfgenaam en heer van Huis Ootmarsum, Johan Diederichs von Heiden, hout- en markenrichter van Groot en Klein Agelo.

Brooduitdeling

Agelo kent een eeuwenoud gebruik en wel de Brooduitdeling in de Ageler es. De oorsprong van het gebruik, het uitdelen van roggebrood aan armen, is een zeer zware storm in het jaar 1738. De oorsprong daarvan is niet bekend. De storm met een zware onweersbui (grommelschoer) trekt op 21 juni 1738 een spoor van vernielingen door de omgeving zodat de roggevelden verwoest worden. De boerrichters houden het voor een straf en beleggen een hólting. Daarop wordt afgesproken om door liefdegiften in het vervolg bevrijd te zijn

van hagel en onweer. De liefdegiften zullen enkel bestaan uit roggebrood, alhoewel er ook sprake is geweest van boter. Pastoor Geerdink zegt dat het plaats heeft op de maandag van beloken Pinksteren bij "klimmende zonne". Dat betekent in de ochtenduren. Beloken Pinksteren wil zeggen de zondag na Pinksteren. Roggebrood en roggepannenkoeken waren lange tijd het belangrijkste volkvoedsel. De boeren van oudsher gewaarde erven brengen ieder een roggebrood van ruim 20 pond (10 kilo). De plek van de uitdeling heet den Boaken, bij de opgang naar de Zonneberg aan de weg van Ootmarsum naar Borne. De behoeftige bewoners van de marke hebben recht op een heel brood, mensen van daar buiten zoals uit Ootmarsum krijgen een paar sneden. Vóór



Gereed voor het uitdelen. De vrouwen zitten onder hun paraplu's te wachten op het uitdelen.

de uitreiking wordt gebeden, de uitreiking is aan alle gezindten. De vrouwen en kinderen gebruiken kruiwagens en kinderwagens om het roggebrood mee te kunnen nemen. Na 1957 stopt de brooduitdeling, er zijn in 1956 geen behoeftigen meer komen opdagen. In plaats daarvan is er op de plek van de uitdeling een Landkruis geplaatst met daarbij dikke

veldkeien, die verschillende boerderijen voorstellen. Hier komen de boeren samen om te bidden voor een goede oogst en brengen geld bijeen voor de Sint Vincentius vereniging (Oorspronkelijk armenzorg), die dit samen met hun bijdrage schenken aan de zusters Franciscanessen in de missie. Er wordt 2 keer hetzelfde gebeden en wel voor en na de geldinzameling. Het gebed bestaat uit 5 keer een "Onze Vader", 5 keer een

"Wees Gegroet" en 5 keer een "Eer aan de Vader".

Met dank aan A.G.J. Broekhuis en Harry G.J. Scholten Linde. Het markenboek van Agelo 1645 – 1843 kent een transcriptie en omzetting in hedendaags Nederlands. Het is een uitgave van Stichting Vrienden van Agelo. ISB 978.90.814763.1.7. Het originele markenboek wordt bewaard bij de familie Scholten Linde.

Kunst en historie: Kunst en architectuur op de Universiteit

Hilda Ferwerda

Ter gelegenheid van het 50 jarig jubileum van de Universiteit Twente dit jaar wordt er een viertal boeken uitgegeven over de geschiedenis en architectuur van de universiteit en zijn campus. Ze vormen met elkaar een soort kwartet. In deze Kunst en Historie wordt aandacht besteed aan de verschillende boeken die verschijnen in het kader van dit lustrum. Daarbij wordt er bij een van de boeken meer in detail ingegaan op het detail in de architectuur op het campusterrein. Deze Kunst en Historie zit ook even stil op het bankje van Piet Blom.

Lustrumboeken

Allereerst is het boek 'De nieuwe campus' verschenen, geschreven door Marco Krijnsen, dat gaat over het leren en leven op de Universiteit Twente in de 21e eeuw. Het geeft een overzicht van de geschiedenis van de vele gebouwen die op het universiteitsterrein gebouwd werden en de recente renovaties en ontwikkelingen. Het is verschenen in het kader van de afronding van het Vastgoedplan van 2003. Wie geïnteresseerd is in de geschiedenis en architectuur van de Campus met zijn gebouwen krijgt een leuk overzicht met veel foto's, waardoor de wirwar van gebouwen overzichtelijk wordt. Helaas is er geen totale plattegrond van het hele campusterrein in opgenomen.

Die plattegrond zal er wel komen in het proefschrift dat Jorrit de Boer schrijft over 50 jaar Universiteit Twente. Het zal in november gepresenteerd worden, tezamen met een meer populair wetenschappelijk boek voor op de koffietafel. De titel van het

proefschrift moet nog ontspruiten, maar de ondertitel luidt Een geschiedenis van de Universiteit Twente 1961-2011. Het proefschrift wordt een ongeveer 350 pagina's tellend wetenschappelijk werk. Het zal een totaaloverzicht geven van de ontwikkelingen op de universiteit. Voor degenen die alleen geïnteresseerd zijn in leuke plekje's, foto's en vooral anekdotes, zal er een zogenaamd Koffietafelboek verkrijgbaar zijn, zeg maar het proefschrift in verkorte en smeuge vorm. Hierin worden alleen de verhalen uit het proefschrift overgenomen en gecombineerd met veel illustraties. Jorrit de Boer stelt dit samen met zijn promotor professor J.W. Drukker. In de lezingenreeks van Studium Generale van de universiteit zal hier overigens ook aandacht aan besteed worden, en wel op dinsdag 25 oktober 2011.

Peter Timmerman presenteert in oktober zijn boek Architectuur met een grote A, de Campus van de Universiteit. Dit boek geeft een overzicht van de ontwikkeling in

architectuur op de Campus. Het is een gemakkelijk leesbaar werk, met vooral veel foto's. Het gaat onder andere over de verschillende detailaspecten van de architectuur op de campus, zoals het licht, de trappen en deurkrukken, speciale patronen in gevels en beton. Bovendien wordt er door Studium Generale en Vrijhof Cultuurcentrum al elk jaar een brochure uitgegeven over Architectuur en Kunst op het terrein van de Universiteit, waar hij ook aan meewerkt. De wandelroute over de campus leidt ons langs verschillende karakteristieke gebouwen en de kunstwerken die daar staan. Ook dit jaar zal er weer een vernieuwde versie verschijnen.

Kunstwerken op de Campus

In deze Kunst en Historie zou ik kunnen schrijven over het carillon dat oorspronkelijk door Rietveld is ontworpen, maar daar is al over geschreven in de Kunstroute. Een ander object dat de aandacht trekt, is natuurlijk het Torentje van Drienerlo, ontworpen door Wim T. Schippers. Er bestaan verschillende mythes over, maar dat was ook de bedoeling van de ontwerper. Het moest een mysterieus monument zijn dat wat schwing aan de campus zou geven. De keuze voor deze Kunst en Historie viel echter op een stukje verdwenen geschiedenis. Iets

dat nergens in de boeken terug te vinden is, en er echt verlaten bij staat, het Bankje van Piet Blom. Piet Blom, voor wie de naam niet direct iets zegt, kent u vast wel van de Kubuswoningen in Rotterdam.

Algemeen plan

Het Rotterdamse architectenduo Van Tijen en Van Embden was in 1961 gevraagd een

ontwerp te maken voor het nieuwe campusterrein van de UT te Drienerlo als een aantrekkelijk en karakteristiek geheel. Kortom, maak een mooie UT. Het idee was een campusterrein te ontwerpen, weg van de stad, zodat onderwijs, wetenschap en wonen elkaar konden versterken in een inspirerende omgeving. Door dit architectenbureau werd de jonge architect Piet Blom benaderd om een ontwerp te maken voor de verbouwing van een Twentse boerderij op het terrein tot mensa. Blom greep die kans aan. De opdracht voor de verbouwing van de boerderij bracht Piet Blom landelijke bekendheid. De bestaande boerderij liet hij afbreken en hij bouwde er een nieuwe. Blom maakte gebruik van de



Foto: Historisch Archief UT
Spontane ontmoeting en studie voor de boerderij

bestaande structuur van spanten, zodat er een structuur van etage's en vides ontstond. De zware eikenhouten balken bleven aan de binnen kant zichtbaar, karakteristiek voor een Twentse boerderij. Het interieur werd heel modern. Hierin herken je al enigszins de voorloper van het ontwerp van de kubuswoningen in Rotterdam. Speciaal voor dit gebouw werden er meubels

ontworpen. De buitenstoelen waren een soort houten tuinstoelen met strandstoelbekleding. De tafels waren functioneel ontworpen. Het tafelblad kon er worden afgenomen. Handig voor als het regent.

Het protest van Blom

Van Tijen, architect van het functionalisme ofwel nieuwe zakelijkheid, was bijzonder te spreken over het project. Toch krijgt Piet Blom daarna niet de grote opdracht voor zijn ontwerp van het Campusterrein waarop hij gehoopt had: het ontwerp van het centrum van de UT. Hij krijgt wel de opdracht om een ander gebouw te ontwerpen, de definitieve mensa in de de Bastille, want de Boerderij werd al spoedig te klein voor het groeiende aantal studenten. Hoewel Van Tijen en zijn collega Van Embden het idee hebben voor een vrije en open ontwikkeling van de Campus, ontwerpt Blom uit boosheid een soort Fort, vandaar de naam Bastille. Het verhaal gaat dat hij het in een nacht heeft ontworpen als een protestgebouw, een stad in het klein. In plaats van openheid naar de omgeving werd het een bolwerk, met daarin als het ware een kleine stad. Het daglicht viel alleen binnen door hoge smalle ramen. Hij ontwierp het interieur tot in de kleinste details, de stoelen en tafels. De stoelen waren mooi in het geheel, compact, net als het gebouw, en stapelbaar. Je kun er op zitten, maar ook weer niet te lang, zodat het verblijf in de Mensa niet van te lange duur zou zijn.

Wat nu nog rest

Maar weinig herinnert nog aan de originele architectuur van Piet Blom. De boerderij werd in 1999 drastisch verbouwd onder leiding van zijn zoon Abel

Blom. De boerderij heeft een compleet ander interieur gekregen. Hij doet nu dienst als een mooi restaurant, de Faculty Club. Dus worden daar heel andere eisen aan gesteld dan aan een Mensa. Ook de Bastille onderging een enorme verbouwing. Van de vele hoekjes en nissen in het interieur is nog weinig over. Ook de door Piet Blom ontworpen stoelen zijn verdwenen. Ze staan waarschijnlijk her en der nog bij mensen thuis. Slechts één object herinnert nog aan de door Piet Blom ontworpen meubels. Dat is de bank bij de Boerderij. Het was de bedoeling dat deze werd gebruikt als spontane ontmoetingsplaats. Er werd zelfs een kampvuurplaats aangelegd om deze ontmoeting gezellig en inspirerend te kunnen maken. De bankjes liggen er nu verlaten bij. De zitplaats is te donker op het noorden om gezellig te zijn, ondanks de mogelijkheid voor een gezellig haardvuur. De houten en betonnen banken bleken te hard voor een comfortabele ontmoeting. Ik vrees dat ze gesloopt zullen worden wegens gebrek aan interesse. Voor de fietsenstalling die er pal naast staat, is het een obstakel. Ik vrees dat deze bank bij het volgende lustrum voorgoed historie is.



Betonnen zitbankje van Piet Blom

Jan Kleinman, Borns dichter

Berend Jager †

Jan Kleinman werd op 8 december 1927 geboren in Borne, in 'het oale huuske oawer 't spoor', zoals hij het zelf in een van zijn gedichten noemt. De firma Spanjaard had aan de Deldenerstraat ten behoeve van zijn arbeiders een aantal huizen behorende tot de steenfabriek Tichelkamp aangekocht die in de volksmond bekend stonden onder de naam 'de rode lap' en 'de blauwe lap'. Jan werd in een huisje in de blauwe lap geboren.

Borne was in die tijd min of meer gescheiden in twee delen: de autochtonen, die met enige hoogachting neerkeken op de migranten die voornamelijk aan de andere kant van het spoor woonden, vrij dicht bij Spanjaard. Deze migranten kwamen overal vandaan: uit het Gooi, uit Friesland, uit Drente. Ze waren op zoek naar betere arbeidsomstandigheden om te ontkomen aan de schrijnende armoede. Bij Spanjaard vonden ze weliswaar werk, maar het was beslist geen vetpot. De grootvader van Jan Kleinman kwam met zijn vrouw en dertien kinderen uit de Drentse veenkoloniën. Niemand heeft zo duidelijk de sfeer van intimiteit, armoede, onderlinge saamhorigheid en het harde bestaan bij Spanjaard vorm gegeven als Jan Kleinman in die gedichten waarin hij jeugdherinneringen naar boven haalt, die ondanks de barre omstandigheden vervuld zijn van nostalgie.

*'s Oams den ha'j der altied anloop
wodt dan vaak n'n pötke 'kaart
of wie proat'n oawer van alles,
't wör der mangs onmeunig laat.
Joa, in dat huuske, 'k zeg't oe glad,
he'w onmeunig wil 'ehad.*

Ontroerend is het gedicht *Febrieksvolk* waarin hij een beschrijving geeft van de werkvolk dat in alle vroegte door de straat loopt nadat de fluit van Spanjaard de eerste keer heeft geklonken:

*As de feabrieksfluit harre goan
dan kwamm'n dee leu d'r oet.*

*Ze riegden zich as vast patroon
tot enen langen stoet.*

*Ik zee dee lange riej van weerkers
te hope op de poort op an,
den stillen optoch van dee leu,
vrouw bie' vrouw en man bie' man.*

*Dee wichter, vaak net veertien joar,
oald en jong en man en vrouw
achter de muren, weerk bie' kuunslich,
'n betke blas, 'n betke grauw.*

Jan Kleinman groeide op in een moeilijke tijd. Tot overmaat van ramp werd zijn vader, die hij in het gedicht *Dat har van mie nich hooven* neerzet als een krachtige persoonlijkheid, ontslagen. Dat was vlak voor de Tweede Wereldoorlog. Zijn vader vond werk in Gronau, maar toen de oorlog uitbrak moest Jan naar Borne terug en werd opgevangen door een oom en tante. Tijdens de oorlogsjaren bezocht hij de MULO. Na de oorlog had hij verschillende functies, en ambitieus als hij was, zette hij zich volledig in om hogerop te komen. De politionele acties in Nederlandsch-Indië vormen een hinderlijke onderbreking van zijn carrière, een periode die ook op zijn verdere leven een diep stempel heeft gedrukt. Pas op 2 mei 1950 zette hij weer voet op Nederlandse bodem en kon hij verder werken aan zijn carrière, waarbij hij binnen de PTT steeds verantwoordelijker functies kreeg en het uiteindelijk tot adjunct-directeur schopte.

Het dichtwerk heeft hij steeds naast zijn beroep uitgeoefend. Er zijn geen gedichten

die betrekking hebben op zijn functioneren binnen de PTT. Op latere leeftijd vormde hij samen met zijn vriend Gerrit van Munster, die jarenlang de het Sparwinkel-bedrijf aan de Azelosestraat runde, het zogenoemde duo De Eigenheimers, dat in de oostelijke regio veel optredens verzorgde met liedjes en schetsjes van een hoog humoristisch gehalte. Kleinman schreef daarnaast enige jaren de zogenoemde buut-rede voor de Boornse Nieujaarsvisite, waarin hij ook zelf optrad in de schets Thomas Vaar en Pieternel. Ook schreef Jan Kleinman vele jaren teksten en liedjes voor de jaarlijkse Nieujaarsvisite van de Boornse Noabers, waarin hij ook zelf optrad in de schets Thomas Vaar en Pieternel. Op de hoek van de Stationsstraat en de Parallelweg staat het standbeeld "De werkers" van Hans Kuyper. De initiatiefnemer tot de realisering ervan is Jan Kleinman die vond dat er een blijvende herinnering in Borne moet zijn aan de naamloze arbeiders van Spanjaard.



De bundel *Streuizaand*, die in oktober zal verschijnen, bevat een selectie uit zijn verzamelde gedichten. De bundel is wordt uitgegeven door de Heemkundevereniging Bussemakerhuis Borne in samenwerking met de

Boornse Noabers. Het is een bijzondere bundel die zonder meer een verrijking van de Twentse taal en cultuur betekent.

Uiteraard zijn de gedichten gekleurd door zijn persoonlijke verbeelding. De bundel bestaat uit zes afdelingen die ieder voor zich een bepaald thema behandelen. Er is aandacht voor het Twentse landschap en voor de Twentse 'sproake'. Maar liefst twaalf gedichten zijn gewijd aan Borne, de plaats waar hij het grootste deel van zijn leven heeft gewoond. In de rubriek *Meenske* vinden we talloze jeugdherinneringen, zoals *Dreum'n oawer vrogger* en *Volk an de deur*. Hieronder een levendige beschrijving uit het laatstgenoemde gedicht:

*Ik zee nog veur mie Mieke Tanke
met heur heengselmaandje loop'n.
Veters, noal'n, heur agosie
probeer'n 't vriendelijk te verkoop'n.*

*Zo as 't gebruik, kwam 't achterum.
En koch ie niks, zee'r Mieke fier:
'Dat gef niks, dan goa'w weer vedan
tot aandre wekke dan mer weer.'*

*En dan ha'j ook nog Jan met 't kisje.
Dat keerlke was zo zwat as root.
Do hee zeek wör en zie 'm wasken,
gunge gatverdarrie dood.*

Uit veel gedichten spreekt een welhaast fatalistische berusting in het lot dat de mensen treft. De dingen gebeuren nu eenmaal zoals ze gebeuren. Daar kun je als kleine mens niets aan veranderen. Natuurlijk, je kunt ambities waarmaken, ernaar streven je een goede positie verwerven. Maar hoe de dingen lopen in je persoonlijke leven. Daar heb je in het algemeen weinig vat op. De kunst is om je bij zaken waar je mee geconfronteerd wordt neer te leggen; dan pas kun jezelf als volledig mens vormgeven

*Wat blif der oawer van oonze dreumen?
Van wa'w verwocht hebt, hoo of wat,
alle verwachtingen dee'w hebt 'ehad.*

*Mer alles kump toch zoas 't kump.
Ie hebt het zölm nich oet 'ezöch.
Met al zien veurs en al zien tegens
't is altied aans, dan da'j hebt verwocht.*

Onweerstaanbaar is Jan Kleinmans humor, samengebracht in de afdeling *Gröpkes en grölkes*.

Vaak zijn ze pretentieloos, een taalgrapje, onbegrip over een bepaalde situatie. Zoals van het vrouwtje dat na het overlijden van haar man een vriend uit het westen leert kennen, die nogal formeel doet. Tijdens een wandeling stelt hij voor dat het tijd wordt elkaar te tutoyeren. Dat woord kent ze niet. Ze denkt aan 'iets anders' wat al een hele tijd door haar hoofd speelt. En ze antwoordt: *Da's mie wa good, mer nich hier in 't natte grös.* Of het prachtige gedicht van een verlegen boerenjongen die een meisje uitnodigt tot het *Weenkels kiek'n in 't Boornseveeld*. Nu viel valt er op die plaats niet veel te winkelen. De dialoog tussen de twee verliefden die elkaar letterlijk en figuurlijk voorzichtig 'aftasten'; is meesterlijk verbeeld. Of het gedicht *De Woake*, waarin twee vrijgezelle boeren waken bij het lijk van hun gestorven broer.

*Doar zatt'n ze dan bie Bennad's baar,
tot Will'm zee'r. 'O'j 't ook wuss'n,
'k bin n'n luk sloerig in de hoed,
'k zol wa n'n kloaren lussen.'*

*'Ik bin ook gudderig,' zee'r Gait,
en 't zol mie niks beniej'n,
as oonze Bernad zol hemm'n zeg:
Ik zol d'r nich in spiejen.'*

*En zo kwam met postume zeeg'n,
de fleske oet 't kammenet.
Ze namm'n zich n'n klook'n kloor'n,
en sleu'n hum an de pet.*

Uiteindelijk:

*De fleske raak'n oarig leug,
de beide breurs mooi zat.
Tot Will'm tot bezinning kwam,
En foeter'n: 'Gattegat,
oons Bennad hef mooi lull'n,
den kan moorn bliem'n ligg'n,
mer ik mut straks hen melk'n,
en ie mut noar de bigg'n.'*



Het is goed dat nu de verzamelde gedichten van Jan Kleinman verschenen zijn, op speelse wijze van illustraties voorzien van Hans Leuwerink. Ze zullen de echte liefhebbers van het Twentse dialect enige aangename uren ontspanning en mogelijk ook gevoelens van nostalgie bezorgen.

Jan Kleinman, Streuizaand, verzamelde gedichten. Geïllustreerd door Hans Leuwerink. Aantal pagina's ca. 108. Uitgegeven door Heemkundevereniging Bussemaker te Borne, in samenwerking met de Boornse Noabers. Prijs bij **verschijnen** (oktober 2011) € 14,95. Prijs bij **voorintekening** tot 30 september: € 12,95. De bundel is verkrijgbaar bij: mw. R. Blödtner, C. Hilbrinkstraat 56, 7622 EW, Borne. Tel. 074-2668908, e-mail: ria-claus@versatel.nl



Column: Vroeger was alles slechter?

Het Alferink

Robert Kemper Alferink

Wanneer we het hebben over de geschiedenis van Oost-Nederland wordt al snel gedacht aan een armzalige boerenbevolking die met moeite genoeg middelen van bestaan kon vergaren en constant strijd moest voeren om huis en haard te beschermen. Chronologieën van landen en streken zijn vaak uitputtende lijsten van wederzijdse conflicten tussen stammen, krijgsheren, bisschoppen, legers, gewesten, Staatse en Spaanse zijde, Fransen en Kozakken, Nederlanders en Duitsers. Foto's – alsof ze uit een openluchtmuseum komen – versterken die armzalige voorstelling van zaken. Foto's van plaggenhutten uit veenontginningsgebieden en kneuterige Twentse vakwerkboerderijtjes uit het begin van de twintigste eeuw bevestigen dit beeld, vaak aangevuld met een boerengezin dat uit twee of drie generaties bestond. De vraag is of het beeld wat van de 'toenmalige' maatschappij wordt geschetst, of in ieder geval als vooroordeel bestaat, terecht is. Een soort gelijk beeld bij mij heerste van 'de gebieden in Oost-Europa'. Armzalige boerderijtjes, paard en wagen, corrupte overheid en slechts beperkte middelen van bestaan vormden mijn beeld van alles achter het ijzeren gordijn; of in ieder geval achter de Duitse grens. Afgelopen zomer trok ik, bepakt en bezakt met dit referentiebeeld, richting het zuiden van Polen. In acht dagen bezocht ik het Reuzengebergte, kleine provinciestadjes als Jelenia Gora, skioorden (!) als Karpacz, kleine plattelandsdorpjes, Oświęcim (Auschwitz), Krakow, Wieliczka en Wroclaw (Breslau). Mijn beeld werd niet bevestigd.

De Poolse bevolking – althans in de streek die ik bezocht – is een vriendelijk,

welwillend volk, en religieus tot op het bot. In acht dagen tijd ben ik geen paard en wagen tegengekomen en deden de gemiddelde auto's die er rond reden nauwelijks onder voor wat 'wij Nederlanders' gewoon zijn. Een grote werklust vond ik er niet. Veel gebieden zijn onontgonnen, landbouw vindt kleinschalig plaats, het onderhoud van wegen en gebouwen valt als matig te classificeren. Grotere steden als Krakow en Wroclaw zijn eeuwenlang al grote cultuurhistorische centra voor de wijde omgeving; zoals dat voor ons steden als Amsterdam, Keulen en Parijs zouden zijn. Jelenia Gora doet Münsters aan. Wie goed 'achter de gevel' kijkt ontdekt een volk met een rijke cultuurhistorie, eeuwenoude gewoonten en gebruiken en een bijzondere religieuze levensstijl, die op diepgewortelde grondslagen teruggrijpt. Kortom: een ontwikkeld land, met verschillen, dat misschien nog veertig tot vijftig jaar achterligt op Nederland.

Terug naar het beeld dat wij hebben van de Oost-Nederlandse plattelandsmaatschappij. Ik denk stellig dat het armzalige beeld niet klopt. Natuurlijk: er was armoede, er waren oorlogen en oogsten mislukten. Op de achtergrond speelde zich ook echter honderd, maar net zo goed tweehonderd, vierhonderd en zeshonderd jaar geleden een maatschappij af die vol zat met religie, kunst, cultuur en architectuur. De dominees, pastoors, adel, burgerbevolking en de gegoede boerenbevolking heeft in Twente al eeuwenlang een zeer complexe ruim ontwikkelde samenleving opgetuigd en de minder gegoede boerenbevolking pikte daar zeker z'n graantje van mee.

Twentse paddenstoel

Oplossing vorige nummer:

De paddenstoel bevindt zich nabij de buurtschap Agelo, waar al eeuwenlang de brooduitdeling op de Ageleresch plaatsvindt.

In dit *Inschrien* vindt u een uitgebreid artikel hierover, met bijzondere illustraties uit een fotoalbum van G.J. ter Kuile sr.

De prijs is gewonnen door H. Zwartz uit Enschede. Gefeliciteerd!

Paddenstoel

Ook in dit nummer weer een paddenstoel als prijspuzzel.

Wat moet u doen?

Beantwoord onderstaande vragen:

- 1: In welke Twentse stad is deze paddenstoel aanwezig?
- 2: Er was hier een paardenveer. Geef een korte omschrijving van zo'n veer?

Doe mee en win "Overijssel in Kleur 1938-1970" een 160 pagina's tellend fotoboek vol kleurenfoto's van heel Overijssel uit de vorige eeuw.



Stuur de antwoorden voor 25 oktober 2011 naar de redactie van dit blad: Bathemerweg 4, 7448 PH Haarle of per e-mail: redactie@oudheidkamertwente.nl

Dag voor de Regionale Geschiedenis en Streekcultuur

In de Bovenkerk te Kampen, zaterdag 29 oktober 2011, 10.00-16.00 uur; gratis toegang. M.m.v. 40 Historische en Heemkunde Verenigingen uit heel Overijssel. Er is veel aandacht voor genealogie. Een greep uit het programma vindt u hieronder. Meer informatie op www.mijnstadmijndorp.nl of op www.historischcentrumoverijssel.nl.

11.00 uur prof.dr. Hans Mol: De Middeleeuwse veenontginningen in de Kop van Overijssel.

11.30 uur Theo van Mierlo: De geschiedenis van in- en exterieur van de Bovenkerk (rondleiding).

12.30 uur prof.dr. Anne van der Meiden: Religie, Streek en Volksaard.

13.30 uur Yvette Hoitink: Over genealogie, 200 jaar burgerlijke stand.

14.30 uur Marina van der Ploeg: Rouwen en begraven.

15.00 uur Prijsuitreiking verhalenwedstrijd Historisch Kippenvel.

't *Inschrien* 2011 / 3



Keppels

LIPPERKERKSTRAAT 43-45 ENSCHEDE TEL.053 -431 26 50



Dams

Accounting & Advies

Boddenkampsingel 89
7514 AP Enschede

www.damsaccounting.nl

Tel: 053 - 434 62 19
Mail: info@damsaccounting.nl

VAN MEGGELEN KERSSENBERG

ASSURANTIËN

VERZEKERINGEN HYPOTHEKEN PENSIOENEN

Boddenkampsingel 86 - 88
Postbus 334, 7500 AH Enschede
Telefoon: 053 - 435 01 04
E-mail: info@vmk-assurantien.nl

ELEKTROBURO
H. VOS  **B.V.**

Elektra en Data werken
Brandmeldinstallaties
Noodverlichting

24 uur Servicedienst

Tel. 053 - 435 30 96

VOS 
INSTALLATEURS B.V.

Elektra, Airco,
Verwarming, Sanitair,
Loodgieterswerk en
Luchtbehandeling

Tel. 053 - 435 20 63

DE
LIJSTENMAKERIJ
GOVAARTS & HOMAN

Hengelosestraat 164
7521 AK Enschede
tel 053-4353678
www.govaarts.nl

Bijzondere lijsten en inlijstingen, ophangsystemen en kunstschildersmateriaal

mobema

fine art

schilderijen- aquarellen
kunstvoorwerpen-taxaties
advisering-kunstverzekeringen
schilderijen restauraties

parkweg 115 – 7545 mv enschede

tel. 053-4321685 – 06 53365016

mobemafineart@home.nl

(contactpersoon J.H.A.Morsink)

alleen op afspraak

www.kierhuishoving.nl



Enschede Pantheon 25 Postbus 109 7500 AC Enschede Tel. (053) 480 42 00 Oldenzaal Wilhelminastraat 14 Postbus 303 7570 AH Oldenzaal Tel. (0541) 57 31 00



LaRoche

Steaks & Seafood

Hengelosestraat 200 te Enschede

Tel. 053 - 43 53 855

www.restaurantlaroche.nl

Op 2 december 2019 neemt u 150 euro op. Gewoon bij een Rabo geldautomaat.

(Als contant geld dan nog bestaat.)

Met meer dan 3000 kantoren komt u de Rabobank door heel Nederland tegen. Overal waar u ons verwacht en zelfs op plekken waar u dat misschien niet had gedacht. Dat is altijd al zo geweest en zal altijd zo blijven. Want al wordt alles digitaal en virtueel, er zal altijd een Rabobank in de buurt blijven.

Het is tijd voor een bank
die zichzelf blijft.

Het is tijd voor de Rabobank.